

УДК 346.1

Олена Гончаренко,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного приватного,
комерційного та цивільного права
Київського національного торговельно-економічного університету

ЗАСОБИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ДИРЕКТИВАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено особливості закріплення положень засобів саморегулювання господарської діяльності на рівні директив Європейського Союзу. Зроблено висновок, що саморегулювання визнається як більш швидкий, економічний, гнучкий, добровільний, додатковий та ефективний спосіб регулювання порівняно з адміністративними та судовими заходами. Встановлено, що до засобів саморегулювання, закріплених у директивах ЄС, відносять добровільні угоди, кодекси поведінки, позасудові методи врегулювання спорів (посередництво, медіацію, арбітраж), саморегулювні організації.

Ключові слова: саморегулювання господарської діяльності, саморегулювання, директива ЄС, добровільні угоди, кодекси поведінки, саморегулювні організації.

Постановка проблеми. Формування інституту саморегулювання господарської діяльності в Україні перебуває у пошуку ефективної моделі, яка враховувала б ментальні особливості становлення та розвитку української держави. З огляду на євроінтеграційні процеси, зближення законодавства України та ЄС, певним орієнтиром у нормативному забезпеченні процесу розвитку національного саморегулювання та з'ясуванні його місця і ролі можуть бути приклади закріплення положень саморегулювання господарської діяльності на рівні Директив Європейського Союзу (далі – ЄС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми саморегулювання у різних галузях господарської діяльності досліджували такі науковці: О. О. Бакалінська, О. А. Беляєвич, В. С. Мілаш, В. І. Полохович та ін. Однак аспект визначення та функціонування засобів саморегулювання господарської діяльності на союзному рівні ЄС, незважаючи на напрям гармонізації законодавства ЄС та України, не набув належного висвітлення у науковій літературі.

Метою статті є визначення на основі комплексного і системного аналізу положень Директив ЄС особливостей закріплення засобів саморегулювання господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що у Договорі про заснування Європейської Економічної Спільноти від

25 березня 1957 року одним із завдань визначено поширення гармонійного, збалансованого і стабільного розвитку економічної діяльності у всіх державах-членах, зокрема, шляхом зближення законодавств тією мірою, якою це необхідно для функціонування спільного ринку. Договором заборонено обмежувати свободу економічної діяльності громадян однієї держави-члена на території іншої. Окрім того, Рада та Комісія Європейської Економічної Спільноти координують тією мірою, яка необхідна для захисту інтересів членів та інших осіб, заходи самозахисту компаній і фірм держав-членів [1]. Як бачимо, на теренах ЄС керівною засадою є розвиток економічної діяльності, заборона її обмеження, у тому числі такий розвиток може досягатися і шляхом запровадження ефективного саморегулювання економічної діяльності.

Питання саморегулювання у Європейському Союзі врегульовано на рівні як Директив, так і Регламентів. З метою конвергенції, зближення політик у певних сферах Європейський Союз визначає питання саморегулювання у найвищому законодавчому акті ЄС – Директиві, яка включає мінімальні стандарти у галузях господарства, де допускається саморегулювання як ефективний, альтернативний до державного регулятор. Звичайно положення з приводу саморегулювання господарської діяльності набули закріплення в національному законодавстві держав ЄС, яке детально визначає внутрішньодиверговані особливості функціонування

цього інституту. Загальний європейський підхід загалом можна охарактеризувати як надання важливого значення охороні і підтримці саморегулювання, застосування його як ефективного засобу регулювання відносин. Однак законодавство держав ЄС у досліджуваній сфері досить диференційоване, тому держави-члени можуть перевищувати встановлені мінімальні норми, наскільки це допускається директивами, за умови недопущення обмежень вільного переміщення товарів і послуг у межах внутрішнього ринку. Так, директиви повинні забезпечити високий рівень захисту цілей, які представляють загальний інтерес, зокрема, у сфері захисту неповнолітніх та людської гідності, захисту прав споживача та здоров'я громадян [2].

Слід зазначити, що засоби саморегулювання господарської діяльності найбільшого поширення набули у Великій Британії, Греції, Іспанії, Італії, Ірландії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Швеції та Фінляндії (кодекси поведінки). В інших державах саморегулювання перебуває на стадії зростання (Латвія, Мальта і Литва). Загалом держави ЄС перебувають у постійному пошуку ефективної моделі найкращої практики саморегулювання, яка б відповідала чотирьом детермінантам (елементам) (наприклад, у рекламній сфері: ефективності, незалежності, повноти і фінансування) [3, с. 4].

Директиви ЄС визначають саморегулювання таким чином: механізм саморегулювання передбачає встановлення відповідно до заявленої мети вимог до учасників ринку, які об'єднані за принципом членства в професійній асоціації, контроль за виконанням таких вимог (включаючи моніторинг), застосування санкцій до порушників, а також використання внутрішніх механізмів вирішення спірних ситуацій, що виникають між членами саморегулювальних організацій, а також між учасниками саморегулювання і третіми особами – споживачами і державою [4].

Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку вказує на важливу роль Кодексу поведінки підприємця, який би заохочував продавців ефективно дотримуватися принципів цієї директиви у специфічних галузях. У галузях, де існують особливі імперативні вимоги, які регулюють поведінку продавців, необхідно, щоб кодекс включав вимоги до професійної етики продавців. Контроль за виконанням Кодексу може проводитися як самими учасниками, так і на рівні держав-учасниць ЄС і на рівні Співтовариства для усунення необхідності звернення до адміністративних

і судових процедур. З метою досягнення високого рівня захисту прав споживачів організації споживачів можуть інформуватися про прийняття Кодексу та залучатися до його проектування [5]. Під «кодексом поведінки» розуміють домовленість або звід правил, які не передбачені законом, правовими нормами або адміністративними положеннями держави-члена, що визначають поведінку продавців, які зобов'язалися дотримуватися положень, встановлених у ньому, стосовно одного або декількох видів комерційної діяльності або бізнес-сектору [5]. Крім того, дозволяється надання контрольних повноважень за комерційною діяльністю «власникам кодексу» (юридичним особам, які підпорядковуються настановам певного кодексу), а також повноважень щодо вирішення спорів до звернення до суду або в державний орган. Звернення до контролюючих саморегулювальних органів ніколи не повинно розглядатися як еквівалентне зверненню до судових та адміністративних заходів (стаття 10) [5]. Отже, у сфері комерційної діяльності визначаються такі саморегулювальні заходи, як кодекси, альтернативні методи врегулювання спорів, та заохочується контроль у формі делегованих повноважень державами-членами.

Відповідно до Директиви Європейського Парламенту та Ради 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку встановлено, що держави-члени заохочують органи, відповідальні за позасудове вирішення спорів. У ст. 16 «Кодекси поведінки» Глави III «Запровадження» встановлено, що держави-члени та Комісія заохочують: а) розробку кодексів поведінки на рівні Співтовариства торгівельними, професійними та споживачькими об'єднаннями чи організаціями; б) добровільну передачу проектів кодексів на національному рівні чи на рівні Співтовариства Комісії; в) доступність цих кодексів поведінки в електронному вигляді на мовах держав Співтовариства; г) повідомлення держав-членів та Комісії торгівельними, професійними та споживачькими об'єднаннями чи організаціями про їхню оцінку своїх кодексів поведінки та їхнього впливу на практику, звичаї та узвичаєння у сфері електронної комерції; е) розробку кодексів поведінки у сфері захисту неповнолітніх та людської гідності. Крім того, заохочують залучення об'єднань та організацій, що представляють споживачів, до розробки й імплементації кодексів поведінки, які становлять сферу їхніх інтересів. Якщо необхідно, з метою забезпечення особливих потреб більш слабких об'єднань

з ними мають проводитись консультації [2]. Отже, щодо електронної комерції ефективними засобами саморегулювання господарської діяльності в Європейському Союзі визнано позасудові методи врегулювання спорів, а також кодекси поведінки.

Директива Ради 96/23/ЄС від 29 квітня 1996 року про заходи з моніторингу певних речовин та їх залишків у живих тваринах та продуктах тваринного походження, що скасовує Директиви 85/358/ЄЕС і 86/469/ЄЕС та Рішення 89/187/ЄЕС і 91/664/ЄЕС, визнає, що системи саморегулювання групами виробників можуть відігравати важливу роль у боротьбі з незаконним використанням стимуляторів росту, оскільки споживачам важливо, щоб ці системи належним чином гарантували відсутність таких стимуляторів [6].

Держави Європейського Союзу віддають перевагу корисності саморегулювання. Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2006/114/ЄС від 12 грудня 2006 р. про введення в оману та порівняльну рекламу (кодифікована версія) не унеможливує добровільного контролю, який можуть заохочувати держави-члени, за введенням в оману або порівняльною рекламою, що здійснюють органи саморегулювання, та звернення до таких органів, що є додатковим заходом до судових або адміністративних процедур [7]. Відповідно до цієї Директиви автором кодексу поведінки може бути будь-яка компанія чи група компаній, що відповідає за створення та оновлення кодексу поведінки та/або контролює дотримання кодексу тими учасниками ринку, які зобов'язались його дотримуватися [7].

Директивою Ради 84/450/ЄЕС від 10 вересня 1984 року про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо реклами, що вводить в оману, визнано потребу заохочення добровільного контролю, виконуваного органами із саморегулюванням для вилучення реклами, що вводить в оману [8]. Добровільний контроль органами саморегулювання є ефективним засобом у боротьбі проти реклами, що вводить в оману, тому має бути запроваджений усіма державами ЄС.

Згідно з Директивою Європейського Парламенту та Ради Європи 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями (далі – Директива), у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг держави-члени відповідно до своїх правових традицій мають визнавати ефективність саморегулювання як доповнення до законо-

давчих та судових та/або адміністративних механізмів, а також його корисну роль. Та попри те, що саморегулювання може бути додатковим механізмом реалізації деяких положень цієї Директиви, воно не має витіснити законодавчих зобов'язань на національному рівні. У цій Директиві наголошено: саморегулювання є добровільною ініціативою, що дає змогу комерційним суб'єктам, соціальним партнерам, недержавним організаціям або асоціаціям приймати спільні для всіх керівні принципи. Крім того, зазначено, що інструменти спільного регулювання і саморегулювання, реалізовані відповідно до різних правових традицій держав-членів, можуть позитивно впливати на забезпечення високого рівня захисту прав споживачів, та заходи, спрямовані на досягнення суспільного інтересу у секторі нових аудіовізуальних медіапослуг, є більш ефективними, якщо їх вживають за активної підтримки самих провайдерів цих послуг [9].

Цікавою є практика закріплення положень саморегулювання у сфері надання послуг Інтернету. Європейський Рада звернулася до держав-членів ЄС з проханням сприяти розвитку систем саморегулювання, включаючи представницькі органи для провайдерів і користувачів Інтернету, ефективні кодекси поведінки і гарячі лінії, що інформують публіку про доступні механізми. На адресу Комісії Європейська Рада направила прохання про сприяння розвитку координації органів саморегулювання і представницьких органів на рівні Співдружності і підтримку обміну інформацією про останні досягнення в цій галузі [10].

У вступі до Плану заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом (Послання Комісії Європейського Парламенту, Європейської Ради, Економічного та соціального комітету та Комітету Регіонів) від 01 січня 1998 року зазначається, що Європа у багатьох відношеннях займає провідне становище в справі вивчення цих проблем (безпечного користування Інтернетом) і пропонує рішення, засновані на галузевому саморегулюванні, фільтрації і рейтинговій оцінці матеріалів, а також на підвищенні довіри до користувачів через розуміння [11].

Проведений аналіз вказаного Плану заходів дав змогу сформулювати такі висновки з приводу саморегулювання у сфері безпечного користування Інтернетом, якому у державах ЄС надається провідне місце:

1) держави прагнуть розвивати саморегулювання у цій сфері, залучаючи провайдерів та користувачів до активної участі (створення гарячих ліній) та контролю у мережі Інтернет;

2) за допомогою саморегулювання реалізується основні принципи ЄС – спільні політики, верховенство права, розвиток громадянського суспільства;

3) саморегулювання пов'язується з безпечністю користування Інтернетом: без усвідомлення розумного користування не можна запобігти негативним проявам у мережі Інтернет кожного окремого індивіду і досягти забезпечення безпеки усіх держав-членів;

4) саморегулювання у сфері безпечного користування Інтернетом має бути загальноєвропейським процесом із визначенням конкретних дій;

5) саморегулювання має бути плановим процесом, незважаючи на короткостроковість або тривалість дій;

6) саморегулювання повинно бути гнучким процесом, активно змінюватися відповідно до викликів та змін (ринкового середовища, технологічних реалій);

7) на рівні Європейського Союзу визнано, що без активного функціонування саморегулювання, лише за допомогою державних заходів не можливо подолати негативні прояви у мережі Інтернет;

8) у сфері безпеки мережі Інтернет можливі різноманітні засоби саморегулювання залежно від реальних загроз (матеріали протизаконного і поганого змісту): кодекси поведінки та гарячі лінії, системи фільтрації і рейтингової оцінки змісту.

Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/125/ЄС від 21 жовтня 2009 р. встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергопов'язаних виробів. У ній визначається пріоритет альтернативних курсів дій, таких як саморегулювання в промисловості, де така послідовність дій може забезпечити більш швидке досягнення цілей політики або з меншими витратами, ніж виконання обов'язкових вимог. У разі, коли ринкові сили не можуть розвиватися в правильному напрямі або з прийнятною швидкістю, можуть знадобитися законодавчі заходи. Саморегулювання, включаючи пропонувані промисловістю як односторонні зобов'язання добровільні угоди, може, завдяки швидкій і економічній реалізації, забезпечити швидкий прогрес і гнучку і правильну адаптацію до технологічних варіантів і критичних ринкових факторів. Для оцінки добровільних угод та інших форм саморегулювання як альтернативи здійсненню заходів необхідна інформація, принаймні, з таких питань: відкритість участі, додаткова вартість, наочність, кількісні та поетапні завдання, участь громадянського суспільства, контроль і звітність, економічність адміністративного управління саморегулюваними ініціативами і раціональність. Корисні

вказівки для оцінки саморегулювання в промисловості в контексті цієї Директиви можна знайти у Повідомленні Європейської комісії від 17 лютого 2002 року під назвою «Екологічні угоди на рівні Європейського Співтовариства в рамках плану дій щодо спрощення та удосконалення нормативної бази» [12].

Як бачимо, згідно з Директивою 2009/125/ЄС саморегулювання застосовується як швидкий, менш витратний та ефективніший засіб порівняно з адміністративними засобами, йому надається перевага. Окрім того, саморегулювання, зокрема, у такій його формі, як добровільні угоди, та інші засоби саморегулювання є альтернативою державним. Директивою визначаються конкретні форми саморегулювання: консультативний форум, оцінка добровільних угод, вивчення ефективності встановлених механізмів наглядку за ринком. У Додатку VIII Директиви 2009/125/ЄС з приводу саморегулювання для оцінки допустимості саморегулювальних ініціатив визначаються її деталізовані показові критерії.

Проведений аналіз вказаного Додатку приводить до висновку, що для застосування того чи іншого засобу саморегулювання важлива, перш за все, його ефективність порівняно з адміністративними заходами. Крім того, первинною є саморегулювальна ініціатива, яка чітко та прагматично оцінюється та зіставляється на основі критеріїв (відкритість участі, додана вартість, представництво, кількісні і поетапні завдання, участь громадянського суспільства, контроль і звітність, економічність адміністрування саморегулювальних ініціатив, раціональність, сумісність стимулів) та має бути проконтрольована як ініціаторами саморегулювання, компетентними органами, так і громадянським суспільством. Визначені критерії можна гармонізувати з положеннями українського законодавства, враховуючи курс на посилення євроінтеграції та положення національного законодавства у цьому напрямі.

У Директиві Європейського Парламенту та Ради 2010/30/ЄС від 19 травня 2010 р. про надання за допомогою маркування та надання стандартної інформації про споживання енергопов'язаними виробами енергії та інших ресурсів (перероблений варіант) зазначається, що під час підготовки проекту делегованого акта Європейська комісія повинна: провести відповідні консультації із зацікавленими сторонами; враховувати відповідне законодавство ЄС і саморегулювання, таке як добровільні угоди, які, як очікується, забезпечать досягнення цілей політики швидше або з меншими витратами, ніж обов'язкові вимоги [13]. Отже, добровільні угоди суб'єктів саморегулювання є одним з основних засобів саморегулювання.

Висновки

Підсумовуючи, можна запропонувати таке бачення особливостей закріплення положень саморегулювання господарської діяльності на рівні Директив Європейського Союзу: саморегулювання в Європейському Союзі є додатковим засобом, який існує поряд із судовими та адміністративними процедурами; саморегулювання є добровільним способом здійснення контролю у певній сфері суспільних відносин; саморегулювання є ефективним механізмом врегулювання суспільних відносин у певній сфері; саморегулювання є ініціативною діяльністю відповідних суб'єктів для прийняття спільних принципів; саморегулювання позитивно впливає на забезпечення діяльності у межах директив Європейського Союзу; саморегулювання не може бути замінником законодавчих зобов'язань на національному рівні [14, с. 33]; саморегулювання визнається як більш швидкий, економічний та гнучкий спосіб регулювання порівняно з адміністративними; держави-члени ЄС повинні заохочувати саморегулювання у визначених галузях; деталізація у здійсненні саморегулювання, яка виражається у визначенні за державами-членами пропонованих дій з приводу розвитку саморегулювання (наділення саморегулювальних організацій делегованими повноваженнями); закріплення таких засобів саморегулювання господарської діяльності, як: добровільні угоди, кодекси поведінки, позасудові методи – врегулювання спорів (посередництво, медіація, арбітраж), саморегулювальні організації; саморегулювальна організація може наділятися регулятивною функцією (розробка кодексу поведінки), а також функціями контролю, нагляду, моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 року (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_017/conv.
2. Директиви Європейського Парламенту та Ради 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_224.
3. Self-Regulation Mapping Exercise Report July 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/alcohol/Forum/docs/regulation_en.pdf.
4. Саморегулювання: Директиви ЄС Школа саморегулювання при Госпредпринимательстве України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=572&Itemid=186.
5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку («Директива про недобросовісну комерційну практику»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_b43.
6. Директива Ради 96/23/ЄС від 29 квітня 1996 року про заходи з моніторингу певних речовин та їх залишків у живих тваринах та продуктах тваринного походження, що скасовує Директиви 85/358/ЄЕС і 86/469/ЄЕС та Рішення 89/187/ЄЕС і 91/664/ЄЕС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/96-23.pdf.
7. Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/114/ЄС від 12 грудня 2006 р. про введення в оману та порівняльну рекламу (кодифікована версія) // Офіційний вісник Європейського Союзу L 376/21 від 27 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/31123.
8. Директива Ради 84/450/ЄЕС від 10 вересня 1984 року, про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо реклами, що вводить в оману [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_347.
9. Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) (кодифікована версія) (текст застосовується в ЄЄЗ) // Офіційний вісник Європейського Союзу L 95/1 від 15.04.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/31496.
10. Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 17 February 1997 on illegal and harmful content on the Internet Council Resolution . – Official Journal C 070, 06/03/1997 P. 0001 – 0002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41997X0306>.
11. План заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом (Послання Комісії Європейського Парламенту, Європейської Ради, Економічного та соціального комітету та Комітету Регіонів) від 01 січня 1998 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icqc.eu/userfiles/File/directive%202010%2030%20eu.pdf>.
12. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/125/ЄС від 21 жовтня 2009 року, яка встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергопозв'язаних виробів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icqc.eu/userfiles/File/directive%202009%20125%20ec%20ecodesign.pdf>.
13. Директива Європейського Парламенту та Ради 2010/30/ЄС від 19 травня 2010 р. про надання за допомогою маркування та надання стандартної інформації про споживання енергопозв'язаними виробами енергії та інших ресурсів (перероблений варіант) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://gisee.ru/upload/2010-30-EU.pdf>.
14. Гончаренко О. Конституційні засади саморегулювання господарської діяльності / О. Гончаренко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 1. – С. 28–36.

В статье исследованы особенности закрепления положений о средствах саморегулирования хозяйственной деятельности на уровне директив Европейского Союза. Сделан вывод, что саморегулирование признается более быстрым, экономичным, гибким, добровольным дополнительным и эффективным способом регулирования по сравнению с административными и судебными мерами. Установлено, что к средствам саморегулирования, закрепленным в директивах ЕС, относят добровольные соглашения, кодексы поведения, внесудебные методы урегулирования споров (посредничество, медиацию, арбитраж), саморегулируемые организации.

Ключевые слова: саморегулирование хозяйственной деятельности, саморегулирование, директива ЕС, добровольные соглашения, кодексы поведения, саморегулируемые организации.

In the article the features of the regulations fixing means of self-regulation of economic activity at the level of the European Union. It was concluded that self-regulation is recognized as a fast, economical, flexible, voluntary, additional regulation and efficient manner compared with administrative and judicial measures. Found that the means of self-regulation enshrined in EU Directives include: voluntary agreements, codes of conduct, extra-judicial methods of dispute resolution (mediation, arbitration), self-regulatory organizations.

Key words: self-regulation of economic activity, self-regulation, EU Directive, voluntary agreements, codes of conduct, self-regulatory organizations.

